

MORITZ SCHLICK

Filosofian käänne

Silloin tällöin on järjestetty kilpikirjoituksia, joissa on kysytty, millaisia edistysaskeleita filosofia on tiettyjen aikarajojen puitteissa ottanut. Aikaviipale on ollut tapana rajata yhtäältä jonkun suuren ajattelijan nimellä ja toisaalta ”nykyhetkellä”. On siis tunnutta olettavan, että mainittuun ajattelijaan saakka ihmiskunnan filosofisista edistysaskelista vallitsi selvyys mutta että hänen jälkeensä on kyseenalaista, mitä uusia aikaansaannoksia viime ajat ovat tuoneet muassaan.

Moiset kysymykset kavaltavat selvän epäluottamuksen viimeaikaista filosofiaa kohtaan, ja niistä saa vaikutelman, että asetettu kysymys olisi vain nolo muotoilu kysymyksestä ”Onko filosofia *ylipäänsä* ottanut edistysaskeleita mainitulla ajanjaksolla?” Jos nimittäin oltaisiin varmoja, että jotakin on saatu aikaan, tiedettäisiin toki myös mitä.

Kaukaisempaa menneisyyttä ei tarkastella yhtä epäilevästi. Sen filosofiasta ollaan pikemminkin taipuvaisia tunnustamaan, että se on kehittynyt alati eteenpäin. Syynä lienee, että kaikkea jo historiaan astunutta katsellaan kunnioittavammin; sitä paitsi vanhemmat filosofeemit ovat todistaneet ainakin historiallisen vaikutusvaltansa, joten niitä voi tarkastella pikemminkin niiden historiallisen kuin asiallisen merkityksen kannalta, ja näin on sitäkin suuremmalla syyllä, koska näitä kahta näkökulmaa ei useinkaan uskalleta erottaa.

Mutta juuri teräväpäisimmät ajattelijat ovat vain harvoin uskoneet, että menneiden aikojen filosofointi tai edes klassiset esikuvat ovat saaneet aikaan vankkumattomia, pysyviä saavutuksia; tämä käy ilmi siitä, että pohjimmitaan jokainen uusi järjestelmä alkaa taas alusta, jokainen ajattelijaksi etsii omaa kestäväää maaperäänsä tahottomatta nousta edeltäjiensä hartioille. Descartes koki olevansa uusi alku (eikä suinkaan perusteetta); Spinoza luuli löytäneensä lopullisen filosofisen metodin otta-

malla käyttöön (toki varsin pintapuolisesti) matemaattisen muodon; ja Kant oli vakuuttunut siitä, että hänen tarjoamalleen tielle astumalla filosofia pääsisi vihdoinkin polulle, joka johtaisi varmasti tieteellisyyteen. Lisäesimerkit ovat turhia, sillä lähes kaikki suuret ajattelijat ovat pitäneet filosofian radikaalia uudistusta välttämättömänä ja yrittäneet itse toteuttaa sen.

Tätä filosofian omituista kohtaloa on kuvailtu ja valitettu niin usein, että siitä puhuminen on jo triviaalia, ja vaitelias skepsis ja alistuminen tuntuvat olevan ainoat tilanteeseen sopivat asenteet. Yli kahden vuosituhannen kokemus tuntuu opettavan, ettei mitään yrityksiä tehdä loppu järjestelmien kaaoksesta ja kääntää filosofian kohtalo voi enää ottaa vakavasti. Viittaus siihen, että ihminen on lopulta onnistunut ratkaisemaan visaisimmatkin ongelmat, vaikkapa Daidaloksen ongelman, ei anna asiantuntijalle lohtua: hän nimittäin pelkää juuri sitä, ettei filosofia koskaan saavuta aitoa ”ongelmaa”.

Rohkenen viitata tähän usein kuvailtuun filosofisten mielipiteiden anarkiaan, jottei jäisi pienintäkään epäilystä, etten olisi täysin tietoinen nyt lausumani vakumuksen laajuudesta ja sen sisällön painokkuudesta. Olen nimittäin vakuuttunut, että olemme nyt filosofian lopullisessa käännekohdassa ja että meillä on asiallinen oikeus katsoa järjestelmien hedelmätön kiista päättyneeksi. Väitän, että nykyhetkellä on jo hallussaan välineet, joilla jokaisesta moisesta kiistasta tehdään periaatteessa tarpeeton; kysymys on vain siitä, että noita välineitä ryhdytään käyttämään.

Nämä välineet on luotu kaikessa hiljaisuudessa useimpien filosofisten opettajien ja kirjailijoiden huomaamattomissa, ja niin on syntynyt tilanne, jota ei voi verrata mihinkään aikaisempaan. Se, että tilanne tosiaan on ainutlaatuinen ja saavutettu suunta tosiaan lopullinen, voidaan nähdä vain tutustumalla uusiin teihin ja

Titius Peisjäntemi, Scopus (2011), tussi kankaalle, 20 x 50 cm

katsomalla kaikkia ”filosofisina” pidettyjä ponnistuksia näkökulmasta, johon ne johtavat.

Tiet lähtevät liikkeelle *logiikasta*. Leibniz näki niiden alun hämärästi ja viime vuosikymmeninä Gottlob Frege ja Bertrand Russell ovat avanneet niistä tärkeitä ulottuuksia, mutta vasta Ludwig Wittgenstein teoksessaan *Tractatus logico-philosophicus* (1922) otti ratkaisevan askeleen käännekohdasta eteenpäin.

Viime vuosikymmeninä matemaatikot ovat tunnusti kehittäneet uusia loogisia metodeja. Ensin heidän tarkoituksensa oli ratkaista omia ongelmiaan, joita ei voinut käsitellä perinteisillä logiikan muodoilla, mutta sen jälkeen näin kehittynyt logiikka¹ on ehtinyt osoittaa ylivoimaisuutensa vanhoihin muotoihin verrattuna jo pitkään, ja se epäilemättä syrjäyttää ne varsin pian. Onko tämä logiikka siis se suuri keino, johon viittasin, keino, joka pystyisi periaatteessa raivaamaan tieltämme kaiken filosofisen kinnan? Antaako se ehkä meille yleisiä ohjeita, joiden avulla filosofian kaikki perinteiset kysymykset voidaan ainakin periaatteessa ratkaista?

Jos niin olisi, minulla tuskin olisi ollut oikeutta sanoa, että on syntynyt täysin uusi tilanne, sillä silloin olisi tapahtunut vain asteittaista, ikään kuin teknistä edistystä hieman samaan tapaan kuin silloin, kun bensiinimootorin keksiminen ratkaisi lopulta lentämisen ongelman. Uusia menetelmiä on pidettävä suuressa arvossa: mutta pelkkä metodin kehittäminen ei koskaan voi saada aikaan mitään periaatteellista. Metodia sinänsä ei siis pidä kiittää suuresta käänteestä vaan kiitos kuuluu jollekin aivan muulle, joka on ensin mahdollistanut käänteeseen ja yllyttänyt siihen mutta tapahtunut paljon syvemmällä tasolla: ja tuo muu on näkemys loogisen itsensä olemuksesta.

Se, että looginen on jossakin mielessä puhtaan *formaalista*, on ilmaistu kauan sitten ja usein; siitä huolimatta puhtaiden muotojen olemuksesta ei ole oltu todella selvillä. Tie selvyyteen lähtee liikkeelle siitä, että kaikki tieto on ilmaisua, esitystä [*Darstellung*] jostakin. Se nimittäin ilmaisee asiailman, joka siinä tiedetään, ja tämä voi tapahtua lukuisilla tavoilla, lukuisilla kielillä ja lukuisilla mielivaltaisilla merkkijärjestelmillä; jos kaikki nämä mahdolliset esitystavat todella ilmaisevat samaa tietoa, niillä täytyy siis olla jotakin yhteistä, ja tämä yhteinen on niiden looginen muoto.

Kaikki tieto on siis tietoa vain muotonsa ansiosta; muotonsa avulla tieto esittää tiedetyn asiailman, mutta muotoa itseään ei puolestaan voida esittää; tieto on riippuvaista yksin siitä, kaikki muu on ilmaisun epäoleenasta ja satunnaista materiaalia, ei sen kummempaa kuin vaikkapa muste, jolla kirjoitamme lauseen.

Tällä vaatimattomalla oivalluksella on mitä laajimmalle ulottuvat seuraukset. Ensin sen avulla voidaan kuitata ”tietoteorian” perinteiset ongelmat. Jos psykologia ei voi ottaa inhimillistä ”tietokykyä” käsitteleviä tutkimuksia hoitaakseen, niiden tilalle astuu pohdiskelu, joka koskee ilmaisun, esityksen olemusta, toisin sanoen jokaisen mahdollisen ”kielen” olemusta, kun ”kieli” ymmärretään sanan laajimmassa mahdollisessa merkityksessä. Kysymykset ”tiedon pätevydestä ja rajoista”

katoavat. Kaikki, minkä voi ilmaista, on tiedettävissä. Siinä kaikki, mitä voidaan mielekkäästi kysyä. Ei siis ole periaatteessa vastaamattomia kysymyksiä, ei periaatteessa ratkaisemattomia ongelmia. Ne, joita tähän asti on pidetty sellaisina, eivät ole aitoja kysymyksiä vaan miellettyjä sanajonoja, jotka tosin ulkonaisesti näyttävät kysymyksiltä, koska ne näyttävät tyydyttävän kieliopin totunnaiset säännöt, mutta ne rikkovat uuden analyysin löytämiä loogisen kieliopin sisäisiä syväsääntöjä vastaan.

Aina, kun eteen nousee mielekäs ongelma, teoreettisesti on mahdollista osoittaa tie, joka johtaa sen ratkaisuun, sillä ilmenee, että tämän tien osoittaminen osuu yksin mielen osoittamisen kanssa; käytännössä tiellä etenemisen voivat luonnollisesti estää tosiasialliset olot, esimerkiksi ihmisen puutteelliset kyvyt. Todentaminen, johon ratkaisun tie lopulta päättyy, on aina samanlaista: tietty asiain sisältö todetaan havainnolla, välittömällä kokemuksella. Arkielämässä tai missä tahansa tieteessä jokaisen väitteen totuus (tai virheellisyys) varmistetaan tosiasiaa juuri näin. Totuuksille ei siis ole muuta koetta ja varmennusta kuin havainto ja kokemustiede. Jokainen tiede (sikäli kuin ajattelemme tällä sanalla *sisältöä*) emmekä inhimillisiä järjestelyjä sen saavuttamiseksi) on tietojen, siis tosien kokemuslauseiden, järjestelmä; ja tieteiden, mukaan lukien arkielämän väitteet, kokonaisuus on tietojen järjestelmä; sen ulkopuolella ei ole ”filosofisten” totuuksien aluetta. Filosofia ei ole lauseiden järjestelmä, se ei ole tiede.

Mitä se sitten on? Ei ainakaan tiede mutta jotakin niin tärkeää ja suurta, että sitä pitää jatkossakin kunnioittaa tieteiden kuningattarena niin kuin ennenkin; eihän mihinkään ole kirjoitettu, että myös tieteiden kuningattaren itsensä tulisi olla tiede. Huomaamme nyt, että se on – ja tässä piilee nykyhetken suuren käänteeseen positiivinen tunnusmerkki – tietojen järjestelmän sijasta *tekojen* järjestelmä; se on nimittäin toimintaa, jonka avulla väitteiden *mieli* vakiinnutetaan tai selvitetään. Filosofian avulla lauseita valaistetaan, tieteen avulla ne todennetaan. Tiede käsittelee väitteiden totuutta, filosofia sitä, mitä väitteet oikein *tarkoittavat*. Tieteen sisältö, sielu ja henki on luonnostaan siinä, mitä sen lauseilla viime kädessä *tarkoitetaan*; mielen antamisen filosofinen toiminta on kaiken tieteellisen tiedon alfa ja omega. Tämä aavistettiinkin, kun sanottiin, että filosofia antaa tieteiden rakennukselle niin perustukset kuin katonharjankin; vain siinä erehdyttiin, että perusta olisi rakennettu ”filosofisista lauseista” (tietoteorian lauseista) ja että rakennuksen kruunaisi (metafysiikaksi kutsutuista) filosofisista lauseista muodostuva kupoli.

On helppo nähdä, ettei filosofian tehtävä muodostu lauseiden asettamisesta, ettei väitteiden mielen antaminen voi tapahtua väitteiden avulla. Jos vaikkapa esitän sanojeni merkityksen selityslauseilla ja määritelmillä, siis uusilla sanoilla, on kysyttävä myös näiden toisten sanojen merkitystä ja niin edelleen. Prosessi ei voi jatkua loputtomiin, todellisuudessa se saatetaan aina päätökseen osoittamalla sitä, mitä tarkoitetaan; nämä ovat todellisia tekoja. Vain ne eivät pysty saamaan lisäselitystä eivätkä

”Pelkkä metodin kehittäminen ei koskaan voi saada aikaan mitään periaatteellista.”

sitä tarvitse; mielen antaminen tapahtuu viime kädessä siis *teoissa*, joista filosofinen toiminta muodostuu.

Yksi menneisyyden raskaimmista virheistä oli, että luultiin todellisen mielen ja viimekätisen sisällön muotoutuvan väitteissä, siis että todellinen mieli ja viimekätinen sisältö voitaisiin esittää tietona; tämä oli ”metafyysiikan” virhe. Metafyysikot ponnistelivat aina tolkutonta päämäärää kohti². He tavoittelivat puhtaisten kvaliteettien sisältöä (asioiden ”olemusta”) ilmaistakseen sen tiedon avulla. He siis yrittivät sanoa sanomattoman; kvaliteetteja ei voi sanoa, niihin voi vain viitata kokemuksesta. Tiedolla ei ole mitään tekemistä sen kanssa.

Niinpä metafysiikka romahtaa, ei siksi, ettei ihmisjärki olisi kasvanut sen tehtävän ratkaisemisen tasolle (kuten esimerkiksi Kant ajatteli), vaan siksi, ettei sen tehtävää ole lainkaan olemassa. Väärän kysymyksenasettelun paljastuminen tekee ymmärrettäväksi myös metafysisen kiistelyn historian.

Jos käsityksemme on oikea, se täytyy perustella myös historiallisesti. Sen täytyy osoittaa pystyvän tekemään jonkinmoista selkoa sanan ”filosofia” merkityksen muuttamisesta.

Näin tosiaan on. Antiikissa ja jopa aivan viime aikoina filosofia oli yksinkertaisesti identtistä kaiken puhtaasti teoreettisen tieteellisen tutkimuksen kanssa. Tämä viittaa siihen, että tiede oli vaiheessa, jossa sen päätehtävänä oli vielä sen omien peruskäsitteiden selventäminen; yksittäistieteiden vapautuminen yhteisestä äidistään filosofiasta ilmaisee puolestaan, että tiettyjen peruskäsitteiden mieli on selventynyt kylliksi voidakseen työstyä menestyksekkäästi eteenpäin. Nykyisin esimerkiksi etiikka ja estetiikka ja usein jopa psykologia esiintyvät filosofian haaroina, mutta tämä osoittaa vain, ettei näillä aloilla vielä ole riittävän selviä peruskäsitteitä, että niiden vaivannäkö suuntautuu edelleen pääasiallisesti niiden käyttämien lauseiden *mieleen*. Ja lopulta: jos jo vakiintuneessa tieteessä paljastuu yhtäkkiä jossakin pisteessä, että on välttämätöntä miettiä peruskäsitteiden todellista merkitystä uudemman kerran ja niin selventää niiden mieltä entistä syvemmin, suoritus koetaan heti erittäin filosofiseksi; kaikki ovat yhtä mieltä siitä, että kun esimerkiksi Einstein lähti liikkeelle tilan ja ajan ilmaisemisen mielestä, hän teki tosiasiaa filosofisen teon. Meidän tulisi lisätä tähän, että ratkaisevat, aikakautta luovat tieteen edistysaskeleet ovat aina tämänlaatuisia. Ne merkitsevät peruslauseiden mielen selventämistä ja niissä onnistuvat vain ne, joilla on lahjakkuutta filosofiseen toimintaan: suuri tutkija on aina myös filosofi.

Usein filosofian nimeä kantaa myös sellainen toiminta, joka ei pyri puhtaaseen tietoon vaan tarkastelee elämisen tapaa ja sen ehtoja. Myös tämä näyttää täysin käsitettävältä, sillä viisas nousee ymmärtämättömän väkijoukon yläpuolelle jo sillä, että hän osaa osoittaa elämänsuhteita, tosiasioita ja toiveita koskevien väitteiden ja kysymysten mielen selvemmin kuin kukaan muu.

Filosofian suuri käänne merkitsee myös lopullista kääntymistä pois erältä harhapoluilta, joille 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen on lähdetty ja jotka väistämättä

johtavat filosofian täysin virheelliseen arvioimiseen ja arvottamiseen: tarkoitan yrityksiä, jotka väittävät filosofian olevan luonteeltaan induktiivista ja uskovat, että filosofia muodostuu hypoteettisesti pätevistä lauseista. Ajatus, että filosofian lauseilta edellytettäisiin pelkkää todennäköisyyttä, oli aiempien aikakausien ajatteliijoille vieras; he olisivat hylänneet sen filosofian arvolle sopimattomana. Tämä ilmaistiin sanomalla tervevaistoisesti, että filosofian tulee tarjota tiedolle sen kaikkein perimmäinen jalansija. Vastakkaista dogmia, jonka mukaan filosofia tarjoaa kiistattoman tosia apriorisia peruslauseita, meidän tosin täytyy pitää tämän vaiston erittäin epäonnistuneena ilmaisuna, etenkin kun filosofia ei ylipäänsä koostu lauseista; mutta myös me uskomme filosofian arvoon ja pidämme epävarmaa ja vain todennäköistä luonnetta yhteensopimattomana sen kanssa, ja iloitsimme siitä, että suuri käänne tekee mahdottomaksi luonnehtia filosofiaa moisella tavalla. Myöskään mielen antaviin tekoihin, joista filosofia muodostuu, ei nimittäin voi lainkaan soveltaa todennäköisyyden tai epävarmuuden käsitettä. Mieliäsettämuksethan ovat yksinkertaisesti lopullisia. Joko meillä *on* tämä mieli ja silloin tiedämme, mitä väitteellä tarkoitetaan; tai sitten meillä ei ole sitä ja silloin edessämme on vain merkityksetömiä sanoja eikä suinkaan väitteitä; kolmatta vaihtoehtoa ei ole, eikä pätevyyden todennäköisyydestä voida puhua. Suuren käänteen jälkeen filosofia siis näyttää lopullisen luonteensa selvemmin kuin ennen.

Ainoastaan tämän luonteen ansiostahan voidaan lopettaa järjestelmien kiistely. Toistan, että sitä tulee pitää periaatteessa päättyneenä jo luonnosteltujen oivallusten vuoksi, ja toivon, että se näkyy yhä selvemmin myös tämän lehden sivuilla sen elämän uudessa vaiheessa³.

Toki edessä on vielä paljon jälkijoukkojen taistelua, toki monet kuljeskelevat totunnaisia polkuja vielä vuosisatoja; filosofiset kirjailijat keskustelelevat vanhoista näennäiskysymyksistä vielä pitkään, mutta lopulta heitä ei enää kuunnella, ja he alkavat muistuttaa näyttelijöitä, jotka jatkavat esitystään ennen kuin he huomaavat, että yleisö on vähitellen poistunut. Silloin ei enää ole tarpeen puhua ”filosofisista kysymyksistä”, sillä *kaikista* kysymyksistä puhutaan filosofisesti, siis mielekkäästi ja selvästi.

Suomentanut Tapani Kälpeläinen

(alun perin: *Die Wende der Philosophie. Erkenntnis. Vol. 1, No. 1, 1930, 4–11.*)

Vitteet & Kirjallisuus

- 1 Ks. Carnapin artikkeli tässä samassa *Erkenntnis*-vihossa. [Schlick viittaa artikkeliin Rudolf Carnap, *Die alte und die Neue Logik. Erkenntnis. Vol. 1, No. 1, 1930, 12–26.* – Suom. huom.]
- 2 Ks. kirjoitukseni *Erleben, Erkennen, Metaphysik. Kanstudien. Bd. 31, 1926, 146–158.*
- 3 Rudolf Carnap (1891–1970) ja Hans Reichenbach (1891–1953) muuttivat *Annalen für Philosophie* -lehden (1919–1929) *Erkenntnis* -lehti (1930–1938; 1975–), ja tämä Schlickin kirjoitus ilmestyi sen ensimmäisessä numerossa. Ks. Panu Raatikaisen artikkeli ”Looginen positivismi, Wienin piiri ja Moritz Schlick” tämän numeron sivuilla 31–34. – Suom. huom.